

באור מחלוקות הראשונים בענין אתרוג וסוכה של שותפים

רשם יצחק ספיר בשעורו של הרב ישראל זאב גוסטמן שנאמר בישיבת נצח ישראל

א. הרמב"ם (פ"ח מהלכות לולב הי"א) פוסק - שותפין שקנו לולב או אתרוג בשותפות אין אחד מהן יוצא בו ידי חובתו בראשון [שהוא מדאורייתא] עד שיתן לו חלקו במתנה. האחין שקנו אתרוגין מתפיסת הבית ונטל אחד מהן אתרוג ויצא בו אם יוכל לאכלו ואין האחין מקפידין בכך יצא ואם היו מקפידים לא יצא עד שיתנו לו חלקם במתנה ואם קנה זה אתרוג וזה פריש או שקנה כאחד אתרוג ורמזן ופריש מתפיסת הבית אינו יוצא באתרוג עד שיתן לו חלקו במתנה ואף על פי שאם אכלו אין מקפידין עליו. עכ"ל.

כיון שלכל אחד מן השותפים אין בעלות גמורה על האתרוג התורה הקפידה ולקחתם לכם - משלכם ממילא אין שותפים יכולים לצאת ידי חובתם אלא אם כן כשנטל אחד מהם את הלולב הקנה לו חברו את חלקו.

ב. המגיד משנה מצין גמרא ערוכה בב"ב קל"ז: במקור לדברי הרמב"ם "אמר רבה בר רב הונא האחין שקנו אתרוג בתפיסת הבית נטלו אחד מהן ויצא בו אם יוכל לאוכלו (בלי שאחיו ימחו) יצא ואם לא לאו לא יצא", והרמב"ם מדמה דין שותפין לדין האחים וממילא גם בשותפין לא יצא אא"כ הקנה לו השותף חלקו.

ג. המגיד משנה מביא את דברי הרשב"א החולק. וז"ל הרשב"א⁽¹⁾. והרב אלפסי ז"ל למד מכאן לשותפין שלקחו אתרוג בשיתוף שצריכין ליתנו במתנה זה לזה וכן השיב בתשובה גם הרב אב"ד ז"ל. (ושניהם חולכים בשטת רמב"ם דז"ל). ומסתברא לי דהכא לא בשלקחו אתרוג לצאת בו קאמר, אלא לאכלו ולהריח בו, דאי למצוה ולצאת בו נראה שכל אחד יכול לצאת בו, ולקחתם לכם קרינא ביה, דבכל כי האי אמרינן יש ברירה, שהרי בשעה ששתפו בו ולקחוהו לצאת יודעים היו ואינן ראו לחלק, הילכך על דעת כן לקחוהו שבשעה שיתלנו זה לצאת בו שיהא כולו שלו לצאת בו, וכן כל שאינו נטלו כל אחד ואחד מהם יכול ליתלו. עכ"ל.

הרשב"א מסביר את הגמרא בב"ב באחין שלקחו אתרוג לאוכלו ולא לצאת בו דהטעם בזה שאין אחד מהם יכול לאוכלו ממילא אינו יכול גם לצאת בו משום שאחיו לא קנו את האתרוג על דעת כן ולא נחשב הנטלו לבעלים, אך אם לקחו אתרוג על מנת לצאת בו הרי ודאי גמר בלכם בשעת קנין שבשעה שאחד מהם יטלנו לצאת בו יהא קנין לו וככונן הא יש ברירה ושפיר חשיב לכם - משלכם.

(1) העתקתי את דבריו מחדושויו לב"ב ולא מן המגיד משנה.

ד. הרשב"א מביא ראייה לשטתו (וממילא יקשה ממנה לרי"ף ורמב"ם) מריש פרק השותפין בנדרים דגרסינן שם השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר ר"א בן יעקב אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו.

חצר של שותפים המודרים הנאה זה מזה נחלקו ת"ק וראב"י אב מותרים להכנס לחצר אם לא, כיון שכל אחד מהם כאשר הוא נכנס לחצר הרי לכאורה הוא נהנה משל חברו ואסור⁽¹⁾ ונפסקה הלכה כראב"י המתיר. ומסביר הרשב"א (בב"ב ה"ל) וטעמא דמלתא משום דיש ברירה כדאיתא התם ואע"ג דבעלמא קיימא לן דבדאורייתא אין ברירה, אלא דבכי האי כולי עלמא לא פליגי דיש ברירה דכל שנשתתפו בחצר שאין בה דין חלוקה אנו סהדי דעל דעת כן נשתתפו בה שכל שזה נכנס בה היא מקום דריסת הרגל ועמידתו שלו וכשזה מסתלק והאחר נכנס היא שלו... ואף זה (אתרוג) כידצא בו ואינו צריכין להקנות. עכ"ל.

ואם כן כשם שבחצר, ומדובר בחצר שאינה ניתנת לחלוקה, נחשב הנכנס כנכנס בתוך שלו שכן ודאי שכאשר נשתתפו בחצר היתה דעתם שהחצר תקנה לכל אחד מהם בשעה שהיא משתמש (וממילא אין הוא משתמש בשל חברו שמנכסיו הוא מודר הנאה ושרי) כך גם באתרוג, כאשר נשתתפו בו על דעת כן נשתתפו שבשעה שאחד נוטלו לצאת בו היא שלו וכשם שבנדרים יש ברירה בכגון הא כך גם באתרוג.

ה. עכשיו נתרץ בס"ד - את הרמב"ם. הר"ן בריש השותפין מסביר את המחלקת וז"ל ונ"ל דהיינו טעמייהו דרבנן משום דכיון דאי אפשר לומר דכל חד קני לכוליה חצר קנין הגוף לעולם דאי דמר לא דמר ואי דמר לא דמר ור"א לומר ג"כ דבשעה שמשתמש בו אינלאי מילתא למפרע דבשעת קניה קנה לה להיא שעתא קנין הגוף דאין ברירה. אלא כל חד מהנך שותפין יש לו לעולם בחצר זה קנין הגוף דהיינו חלקו, וקנין שעבוד בחלקו של חברו שאין הלה יכול לעכב עליו מן הדין אע"ג דלא קני ליה גופא... וראב"י פליג עלייהו משום דס"ל דיש ברירה ומש"ה אמרינן דכל שעה ושעה שנכנס לחצר בדנפשיה קא עייל וגוף החצר קטיה לו לגמרי לאיתו חשמיש שאינו משתמש בה מקנין שעבוד אלא מקנין הגוף. עכ"ל.

לפי פרוש של הר"ן מובנים דברי הרמב"ם המחלק בין נדר לבין לולב שכן כל האיסור בנדר הוא להנות משל חברו וכיון שחלקו של חברו משועבד לו להשתמשות ועל כרחך צריך לומר שבשעת שימוש הרי הוא כבעלים גמורים לשמוש בחצר ודי בכך כדי שלא יעבור על נדרו אך שעבוד לשמוש אינו מספיק באתרוג שכן דורשת התורה ולקחתם לכם - משלכם, דבאתרוג בעינן שגוף האתרוג יהא שלו דבלאו הכי אין זה "לכם" ואעפ"י שהוא כבעלים גמורים על ההשתמשות לא סגי בכך, כיון שגוף האתרוג אינו שלו אין זה "לכם" וממילא פשוט שבשתתפות אעפ"י שהוא כבעלים גמורים על ההשתמשות, ומהאי טעמא הרי מותר במודר הנאה, מ"מ אין זה "לכם" לצאת בו ידי מצות ולקחתם לכם.

(1) עיין ברע"א במשנה שם הדין שם ומברר האם נדרו זה מנכסיו של חברו או זה מזה.

ו. בראשית דבריו הוכיח הר"ן שאין להסביר את המחלוקת בדרים בדרך אודת משלו ואם כן קשה הרשב"א, שכן כיצד מוכיח הרשב"א שבלולב של שותפין א"צ להקנות מחצר של שותפין והרי החלוק ברור כפי שכתבנו לעיל?

נראה כי מחלוקת הרמב"ם והרשב"א היא בהבנת הפסוק "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר... ונמר".

הרמב"ם סבור ש"לכם" מוסב על סוף הפסוק דהיינו "לכם פרי עץ הדר" ואם כן לכם משלכם נאמר על עצם האתרוג וכדי לצאת באתרוג צריך שיהא הנוטלו בעלים גמורים על גוף האתרוג ולא סגי בבעלות על ההשתמשות ואילו הרשב"א סבור ש"לכם" מוסב על ראש הפסוק דהיינו "ולקחתם לכם" ואם כן "לכם משלכם" נאמר רק על הלקחה דהיינו כדי לצאת ידי חובה באתרוג צריך שלנטלו תהא בעלות על ההשתמשות בו, וכאמור בשותפות לכל אחד מן השותפים שעבוד על ההשתמשות בחלק חברו ולכן סבור הרשב"א שיכול שותף לצאת באתרוג בלי ששותפו יקנה לו, ואילו הרמב"ם הסבור שצריך בעלות על גוף האתרוג יסבור ששותף אינו יכול לצאת באתרוג אלא אם כן הקנה לו שותפו את חלקו בגוף.

הערה

ז. לענ"ד נראה מפסוק הטעמים כרשב"א שכן הטעמים שם ולקחתם - מהפך, לכם פשטא - הראשון טעם מחבר והשני מפסיק ואם כן לפנינו יחידה אחת "ולקחתם לכם" ואם כשיטת הרמב"ם היה צריך סדר הטעמים להיות אחר.

ח. איתא בגמרא (סוכה כז:): "תניא ר"א אומר כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו ביו"ט הראשון של חג בלולבו של חברו דכתיב ולקחתם לכם - משלכם כך אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו דכתיב חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים - משלך, וחכ"א אע"פ שאמר אין אדם יוצא י"ח בלולבו של חברו אבל יוצא י"ח בסוכתו של חברו דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכת מלמד שכל ישראל ראויים לישוב בסוכה אחת" (הסבר הלמוד - בשום מצוה לא נאמר כל האזרח בישראל יקיימוה משמע דללמד בא הפסוק שראויים כולם לקיים מצות סוכה בסוכה אחת).

ט. רש"י מפרש את דברי חכמים (שהלכה כמותם) "דמשמע סוכה אחת לכל ישראל שישובו בה זה אחר זה ואי אפשר שיהא לכלול דלא מטי שוה פרוטה לכל חדר אלא ע"י שאילה" עכ"ל.

לדעת רש"י אין העובב בסוכה שיושבים בה כל ישראל מצד שותפות אלא כיון שהיא משותפת לכלל ישראל אין בה שוה פרוטה לכל אחד ואחד לכן כתב שישובו בה זה אחר זה בשאילה.

י. תוס' ד"ה כל האזרח מקשים על רש"י שבחינם חזק לפרש כן, כיון שאפילו היה בה לכל אחד ואחד ש"פ לא מהני משום שעכ"פ לא היו יכולים כל ישראל לצאת י"ח שכן כתיב 'לך' למעוטי שותפין.

יא. נתרץ בס"ד את דברי רש"י, רש"י יסבור כרשב"א שה'לך' שבפסוק מוסב על הישיבה בסוכה דהיינו ה'לך' על ההשתמשות ואם כן ברור שאין חיסרון בסוכה של שותפין שכן ההשתמשות צריך שתהא של היושב בסוכה ולא גוף הסוכה עצמה, אך עכ"פ קשה שכן אפשר

שתהיה ההשתמשות שזה פרטה בחלק הסוכה שאינו שזה פרטה ומה איכפת לך אם אין חלק כל אחד מהן ש"פ? אלא צ"ל דרש"י סבירא ליה שה' לך' נאמר בין על עצם הסוכה ובין על ההשתמשות בה, וממילא צריך שגם ההשתמשות בסוכה וגם חלקו בגוף הסוכה יהיה בהם שזה פרטה. (ועיין ברש"י גטין יב גבי הקדש, סוכה ל"ה גבי אתרוג של ערלה דס"ל לרש"י שבפחות מש"פ אין דין ממון וא"כ אינו חשוב לכם גבי מצוות ואכמ"ל).

יב. תוספות מקשים לשטתם וז"ל ותימה דל ר' אליעזר דבעי סוכה שלכם אין שנים יוצאין בסוכה אחת לעולם ויהא צריך לכל בני הבית סוכה לכל אחד ואחד? ושמה הוי מרבי מדכתיב תשבו כעין תדורו שיכולין לישוב יחד בסוכה אחת.

ר"א חולק על חכמים וסובר שאין אדם יוצא י"ח בסוכתו של חברו, לדעת תוס' ס"ל לר"א דהחסרון הוא מצד לך-משלך וצריך שתהיה ליושב בסוכה בעלות גמורה על גוף הסוכה. אם כן איך יושבים בני משפחה אחת בסוכה? ותרצו - ושמה הוי מרבי מדכתיב תשבו כעין תדורו, שיכולין לישוב יחד בסוכה אחת. תוספות עצמם מסופקים בתרוץ וכתבו "ושמא" תרוץ זה קשה שכן אם לר"א דבעי סוכה משלכם אין שנים יוצאים בסוכה אחת לעולם איך אפשר שדין בני משפחה יהא שונה מדין סתם בני אדם?

כונת תוס' היא שה' תשבו כעין תדורו' בא ללמד שה' לך' שבסוכה שונה מה' לכם' שבאתרוג. באתרוג לכם-משלכם נאמר על גוף האתרוג כסברת הרמב"ם דלעיל או גם על האתרוג גופו וגם על השמוש בו ואילו בסוכה נאמר 'לך' רק על השמוש בה כסברת הרשב"א באתרוג. תוס' כתבו תרוץ זה ב' שמא' שכן ר"א משהו סוכה לאתרוג כשם שאין אדם יוצא י"ח בלולבו של חברו... כך אין אדם יוצא י"ח בסוכתו של חברו משמע דר"א ס"ל דשנים דין סוכה ולולב, וא"כ תרוץ תוס' המחלק בין לולב לסוכה דחוק.

יג. לשיטת רש"י הסבור שאפשר שגוף הסוכה יהיה של שותפות ובלבד שיהא בשמוש בסוכה 'לכם' משלכם קושית תוס' כלל אינה קשה ובודאי יכולים בני משפחה אחת לישוב בסוכה אחת. קשה אם כן מדוע כתבו תוס' על שטת רש"י - ובחנם דחקו והרי ודאי אין זה בחנם שכן קושית תוס' שתמצוה ב' שמא' כלל אינה קשה לשטה זו.

סכום ראינו בע"ה כי באתרוג נחלקו הרמב"ם והרשב"א האם 'לכם' משלכם' נאמר על גוף האתרוג או על ההשתמשות בו. בסוכה רש"י סובר כי הלך נאמר על ההשתמשות וגם על גוף הסוכה ואילו תוס' דחקו שר"א יסבור שבסוכה נאמר ה' לך' על ההשתמשות ובאתרוג על עצם גוף האתרוג וחלוק זה קשה הוא כפי שכתבנו למעלה.